

---

# L'obra de la muralla de Barcelona i la conjuntura bèl·lica de 1359: els equilibris financers del Consell de Cent

Albert Cubeles i Bonet\*

---

## Resum

L'any 1360, les finances del Consell de Cent estaven en una situació que fregava el col·lapse. Aquesta circumstància sembla ser el resultat d'una seqüència de fets relacionats amb el conflicte bèl·lic amb Castella. En primer lloc, s'han de tenir en compte les aportacions de la ciutat de Barcelona en el conjunt de les ajudes econòmiques concedides al monarca des del Braç Reial. Per tal de fer front a aquesta gran despesa, el Consell de Cent va recórrer a procediments de deute públic, i aquesta forma de procedir cada cop anava adquirint més pes en les finances del Consell. En segon lloc, hi havia els efectes directes de la guerra a Barcelona, que tingueren el seu exponent més important en l'atac a la ciutat els dies 8 i 9 de juny de 1359 per part d'un estol castellano-genovès. Pocs dies abans, el 28 de maig, el rei havia convocat els consellers per sol·licitar a la ciutat de Barcelona un ajut directe i extraordinari. L'objectiu era constituir amb tota urgència un estol que permetés defensar-se de la flota enemiga, de la que es tenia notícia que ja s'atansava. La urgència de la situació es reconeix en el fet que el sobirà va demanar que, de l'import que sol·licitava –10.000 lliures–, 4.000 li fossin entregades immediatament. Aquests diners foren aportats en primera instància pel prohom Jaume de Vallseca, el qual, però, va imposar unes condicions extraordinàriament severes en el crèdit que va acordar amb els consellers. Molt probablement, va ser aquesta situació concreta la que va conduir al límit les finances del Consell. Tanmateix, altres indicadors previs, com els canvis que es van produir en l'obra del murs i valls des d'inicis de 1359, com ara la introducció de jornades de treball obligatori per a tota la ciutadania, incloses les dones, suggereixen que la situació financera del Consell tampoc no era òptima.

## Resumen

El año 1360, las finanzas del Consejo de Ciento estaban en una situación que rozaba el colapso. Esta circunstancia parece ser el resultado de una secuencia de hechos relacionados con el conflicto bélico con Castilla. En primer lugar, hay que tener en cuenta las aportaciones de la ciudad de Barcelona al conjunto de las ayudas económicas concedidas al monarca desde el Brazo Real. Con el fin de hacer frente a este gran gasto, el Consejo de Ciento recurrió a procedimientos de deuda pública, y esta forma de proceder cada vez fue adquiriendo más peso en las finanzas del Consejo. En segundo lugar, estaban los efectos directos de la guerra en Barcelona, que tuvieron su exponente más importante en el ataque a la ciudad los días 8 y 9 de junio de 1359 por parte de una armada castellano-genovesa. Pocos días antes, el 28 de

\* Historiador.

mayo, el rey había convocado a los consejeros para solicitar de la ciudad de Barcelona una ayuda directa y extraordinaria. El objetivo era constituir con toda urgencia una armada que permitiera defenderse de la flota enemiga, de cuya aproximación ya se tenía noticia. La urgencia de la situación se reconoce en que el soberano pidió que, del importe que solicitaba –10.000 libras–, 4.000 le fueran entregadas inmediatamente. Este dinero fue aportado en primera instancia por el prohombre Jaume de Vallseca, el cual, sin embargo, impuso unas condiciones extraordinariamente severas en el crédito que acordó con los consejeros. Muy probablemente, fue esta situación concreta la que condujo al límite las finanzas del Consejo. Sin embargo, otros indicadores previos, como los cambios que se produjeron en la obra de los muros y fosos desde inicios de 1359, como fue la introducción de jornadas de trabajo obligatorio para toda la ciudadanía, incluidas las mujeres, sugieren que la situación financiera del Consejo tampoco era óptima.

L'any 1356 esclatà el conflicte amb Castella. Més enllà dels desencadenants de la confrontació, és obvi que ni les circumstàncies ni els recursos dels que disposava el Cerimoniós, afegits a l'estructura i al funcionament institucionals que regien als seus dominis, no li oferien una base còmoda i forta per afrontar la situació. El rei va buscar el suport de les Corts i n'obtingué importants donatius. Entre 1357 i 1358 el braç reial es comprometé a lliurar al rei 140.000 lliures (70.000 lliures cada any). Tanmateix, als capítols del parlament de Lleida de 1357, el braç reial es queixava de manera explícita per l'excessiva pressió fiscal que patia.<sup>1</sup>

El pes específic que tenia Barcelona dins d'aquest estament era gran, i l'aportació barcelonina va ser especialment significativa. Se sap que el 1357 aquesta ciutat va aportar 24.330 lliures, 9 sous i 6 diners de les 70.000 lliures anuals promeses al monarca. I entre el 1353 i el 1359, la suma global dels ajuts barcelonins fou de 186.157 lliures, 9 sous i 1 diner.<sup>2</sup> El flux monetari d'aquests donatius no sempre arribava a les arques del rei amb la fluïdesa que ell considerava òptima. A començaments d'abril de 1357, en una carta a Berenguer de Reelat, el rei ordenava reclamar als consellers de Barcelona el lliurament immediat de 30.000 lliures de l'ajut acordat a Lleida. Pocs dies abans, el sobirà havia amonestat severament el mateix Berenguer de Reelat i també Pere des Vall perquè, tot i haver-li notificat que el Consell havia acceptat d'entregar-li 12.000 lliures, aquests diners li arribaven amb massa lentitud. En la gestió d'aquesta resolució és possible que s'hi afegissin altres temes més o menys relacionats amb la qüestió, com les concessions sobre la venda de censals i violaris, les facilitats pel comerç amb Sardenya o l'atorgament d'un privilegi que fixava que cap habitant de Barcelona podia ser forçat a anar a Sardenya.<sup>3</sup>

1. Manuel SÁNCHEZ i Pere ORTÍ (ed.), *Corts, Parlaments i fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)*; Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1997 (Textos Jurídics Catalans, Lleis i Costums, II/4), XVII [1], pàg. 181.
2. Pere ORTÍ i GOST, «La construcció del sistema fiscal municipal a Barcelona, segles XIII-XIV», *Barcelona Quaderns d'Història*, 2/3 (1996), pàg. 17-34, especialment pàg. 32-33. També SÁNCHEZ i Pere ORTÍ (ed.), *Corts, Parlaments i...*, XVII, pàg. 179-190 i també la pàg. XVI (Cfr. Josep Maria PONS GURI, «Un fogotament desconegut de l'any 1358», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXX (1964), pàg. 340; i J. L. MARTÍN, «Les corts catalanes del 1358», *Estudis d'Història Medieval*, IV (1971), pàg. 72). La referència sobre la quantitat aportada per Barcelona a l'ajuda de 1357 procedeix de les *Rúbriques de Bruniquer*, edició a cura de F. CARRERAS I CANDI, Barcelona, Impremta Henrich i cia., 1915, vol. III, pàg. 313.
3. ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Cancelleria, reg. 1150, *Sigilli Secreti* (1356-1358), f. CXXIXv i CCXXXIIIr. La gran escassetat de moneda per la que passava el Cerimoniós va forçar-lo a empenyorar les joies i altres objectes d'argent de la reina per valor de 50.000 sous barcelonesos (f. CLXXXIX).

La manca de liquiditat del monarca es constata en altres fets. També a finals d'abril de 1357, Pere III ordenava que els seus consellers Berenguer de Reelat i Pere des Vall li gestionessin l'emprestit que volia contraure amb 100 particulars (prohoms) de Barcelona, a raó de 3.000 o 4.000 sous cada un, i per aquesta raó els feia arribar 100 lletres signades.<sup>4</sup>

És en aquest context que el Consell de Cent va decidir activar les obres dels murs i valls de la ciutat. El 10 d'agost de 1357, a Carinyena, el rei va concedir als consellers un privilegi en què, davant la voluntat d'emprendre una nova etapa en la construcció d'uns murs a Barcelona, se'ls atorgava la plena capacitat per fer i desfer, capacitat que incloïa el dret d'expropiar aquelles propietats que fos necessari enderrocar, prèvia satisfacció d'una indemnització.<sup>5</sup> Dies després Pere III va dictar una nova disposició –també signada a Carinyena– en la que es definia un primer marc fiscal per al finançament de les obres. Es tractava d'una imposició que gravava les mercaderies amb les que es comerciava a Barcelona.<sup>6</sup>

Vist l'esforç fiscal que implicava la guerra, ja fos per activa (les aportacions directes de la ciutat de Barcelona) o per passiva (els acords amb canvistes barcelonins per a l'obtenció ràpida de numerari per part del rei), crida l'atenció que els consellers s'embarquessin en una obra d'aquestes característiques. De fet, es tractava de l'obra pública de més envergadura empresa en aquells anys, amb un cost econòmic prou considerable, que s'afegia als donatius reials. I més encara quan, en aquestes primeres concessions reials, la referència a una situació de guerra no apareix enlloc. De fet, es refereix un interès per la millora de la imatge de la ciutat i la seva bellesa, i no pas una inquietud explícita per la seva seguretat. De més a més, no hi ha constància documental de l'inici dels treballs fins el mes de gener de 1358, i això també pot ser interpretat com un indicador que la guerra no era una qüestió que inquietés massa els consellers. Això no exclou que sigui lògic pensar que els consellers estaven al corrent de la situació, però sembla que les seves prioritats a l'hora d'activar l'obra pública eren unes altres.<sup>7</sup>

## Les primeres actuacions en l'obra dels murs i valls a Barcelona el 1358

El dia 8 de gener de 1358, dilluns, es registren els primers pagaments per les obres dels murs a Barcelona. Jaume de Gualbes, clavari d'aquestes obres, va rebre de

4. Sembla que aquests emprèstits es feien a compte de l'ajut que li havia de lliurar el braç eclesiàstic (ACA, Cancelleria, reg. 1150, *Sigilli Secreti* (1356-1358) f. CCLXv-CCLXIr i CCLXIIv).
5. AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1G-11, *Secundus Viridis*, f. 185 i 365r; i Salvador SANPERE I MIQUEL, *Topografia antiga de Barcelona: rodalia de Corbera*, Barcelona, Henrich y cia., 1890, vol. II, pàg. CCXV-CCXVI (prova LXV de l'apèndix documental).
6. Antonio M. ARAGÓ i Mercedes COSTA (ed.), *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, Barcelona, Archivo de la Corona de Aragón, 1971, pàg. 109-110 (Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, 43).
7. Albert CUBELES i BONET, «L'evolució de les actuacions del Consell de Cent en matèria d'urbanisme al segle XIV» dins Manuel ROVIRA i SOLÀ i Sebastià RIERA i VIADER (coord.), *Els temps del Consell de Cent, I. L'emergència del municipi, segles XIII-XIV*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història*, 4), 2001, pàg. 128-145; i també «Poder públic i llançament urbanístic en el segle XIV» dins Albert CUBELES i Ramon GRAU (coord.), *El procés urbà i la identitat gòtica de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història*, 8), 2003, pàg. 55-64.

Miquel Aguilar, clavari de la ciutat, 1.000 lliures, de les quals, va destinar-ne 200 a cada un dels sectors on es començava a treballar simultàniament: l'esperó de Sors Menors, l'esperó de Framenors i el mur prop de Santa Anna. Els escrivans d'aquests sectors eren Jaume de Mitjavila (obrer de l'esperó de Sors Menors), Ferrer Alot (que ho era del de Framenors) i Bernat Sestrada (responsable de les obres del mur de Santa Anna).<sup>8</sup> També es van establir i activar els mecanismes necessaris per obtenir els recursos monetaris imprescindibles per pagar les obres.<sup>9</sup> Fins i tot no ha de sorprendre que el Consell de Cent busqués altres formes d'obtenir diners, com ara resoldre la tributació de l'estament eclesiàstic. Com era habitual, aquesta va resultar una opció complicada, perquè els religiosos pretenien no haver de pagar.<sup>10</sup>

Simultàniament es van organitzar diversos aspectes operatius i logístics, com el tall de la pedra a Montjuïc,<sup>11</sup> o l'organització dels barquers perquè transportessin la pedra (i altres materials) de la Farga fins a la Ribera de la ciutat.<sup>12</sup> En aquest ordre de coses, el Consell va decidir fer treballar en aquestes obres l'important contingent de genovesos que estaven presos a la ciutat. Es tractava d'uns 750 homes, un nombre prou elevat com perquè ells sols fossin la primera força de treball bàsica de les obres.<sup>13</sup> La presència de presoners genovesos a Barcelona està ja documentada el 1355. El 16 de març d'aquest any es van pagar 70 lliures, 15 sous i 5 diners al mestre de cases Bernat de Camplà en concepte de les obres de reparació del camí de la Farga que incloïen «X jornals seus, e dels manobres qui són estats en la dita obra, e per messions dels janoveses qui han ajudat en la dita obra, e per lo vi de la guarda qui los ha guardat».<sup>14</sup> També “col·laboraren” en els treballs d'enderrocament d'al-

8. Veg. «Crònica del Racional», *Recull de documents i estudis*, I, 21 (novembre 1921), pàg. 128. L'original d'aquesta crònica és a *Constitutionum et privilegiorum antiquorum liber*, dins de les sèries de manuscrits de l'AHCB amb la cota L-5 (la notícia que es refereix és al f. 288). Vegeu també Francesc CARRERAS i CANDI, *Ciutat de Barcelona*, Barcelona, Albert Martín, s.d., pàg. 345, nota 912 (adreça erròniament al f. 275). La notícia també es recull a les *Rúbriques de Bruniquer*, vol. IV, pàg. 51. Vegeu AHCB, 1B-XI, *Clavaria*, 1 (1357-1358), f. CCLXVIII; i 1C-XIV, *Obreria*, 2 (1358), f. 1r. A 1B-XIV, *Notularum*, 23 (1356-1361), f. 90r, hi ha el resum dels comptes presentats pel clavari de la ciutat, Miquel Aguilar, en l'exercici del 30 de novembre de 1357 al 30 de novembre de 1358. En aquesta rendició de comptes s'indica que l'obrer de l'esperó de Framenors era Jaume Sestrada.
9. AHCB, 1G-11, *Secundus Viridis*, f. 189v i 370.
10. Sobre aquest tema, AHCB, 1B-XI, *Clavaria*, 2 (1359-1360), f. CCVr: el Consell de Cent ordena pagar 15 lliures, 8 sous i 4 diners a Jaume de Vallseca, per les tasques de negociació amb el clergat per acordar la seva contribució a l'obra dels murs. La notícia també es recull a les *Rúbriques de Bruniquer*, vol. II, pàg. 160-161, i a CARRERAS i CANDI, *Ciutat...*, pàg. 345 (és una referència breu, que constata només l'existència de problemes).
11. El responsable de les pedreres era Miquel de Sarrà, «lo qual és assignat per veedor sobre los picaperers, molers [i] altres persones qui obren e tallen pera a munt juhic a obs de les obres dels murs de la ciutat». Vegeu AHCB, 1C-XIV, *Obreria*, 2 (1358), f. 3r (primer pagament, el 28 de febrer de 1358, de 250 lliures per pagar els que treballaven a les pedreres, i segon pagament, de 200 lliures, pel mateix concepte, el 16 de març), 3v (27 de març, 200 lliures), i 4r (10 d'abril, 100 lliures).
12. AHCB, 1B-I, *Llibre del Consell*, 20 (1357-1358), f. XXVIIr (dilluns 15 de gener de 1358: «que tragner, ne barquer, ne altre persona no gos portar calç sinó tantsolament a obs de les obres dels murs de la ciutat, sots ban de xx sólidos») i XXXVIIIr (disposicions del primer de febrer de 1358, on s'especifica que els barquers que transporten calç i altres materials, han d'estar a les ordres de Jaume de Mitjavila i Ferrer Alot, obrers dels murs, i aquells que transporten pedra han d'estar a les dels seus caps de desena).
13. AHCB, 1B-I, *Llibre del Consell*, 20 (1357-1358), f. XXVv: el dia 8 de gener de 1358 el Consell fa pública una crida que indica que aquests presoners deixaran de treballar en qualsevol de les coses que estiguessin fent i que a partir d'aquell moment es destinarien exclusivament a l'obra dels murs i valls. Vegeu també *Rúbriques de Bruniquer*, vol. II, pàg. 226. Per altres notícies sobre aquests presoners, AHCB, 1B-XI, *Clavaria*, 165 (1358), f. 7 (on es recull un pagament de 45 lliures a Berenguer Pellicer, o Pallisser, per la vigilància i manutenció dels presoners genovesos que treballaven a l'obra dels murs), f. 17r (25 lliures més a la mateixa persona i pel mateix concepte el primer de març de 1358), f. 22r (20 lliures més el 23 de març), i f. 25v (55 lliures més el 10 d'abril); i 1B-XI, *Clavaria*, 1 (1357-1358), f. CCCVv (on es registra un pagament de 50 lliures, el 21 de juny de 1358). Vegeu també VÍCTOR HURTADO, *Els Mitjavila. Una família de mercaders a la Barcelona del segle XIV*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (*Textos i estudis de cultura catalana*, 123), 2007, pàg. 319.
14. AHCB, 1B-I, *Llibre del Consell*, 19 (1354-1359), f. 14r.

guns edificis per l'obra de les fonts de l'aigua de Collcerola.<sup>15</sup> L'estiu de 1359 es va signar un acord de pau amb Gènova, en el qual s'establia l'alliberament d'aquests presoners, i en compliment de l'acord, la reina va ordenar als consellers que els alliberessin mitjançant una carta datada el 27 d'agost d'aquell any.<sup>16</sup> El tracte amb Gènova passava per l'intercanvi de presoners. És possible que a Barcelona hi haguessin més genovesos que catalans a Gènova, ja que el Consell de Cent va cobrar un rescat de 15 lliures per aquests presoners, diners que Joan Lombarda va entregar al Consell de Cent i aquest lliurà el 29 de novembre de 1359 a P. Bussot, administrador de les obres dels murs i valls, per gastar-los en aquests treballs.<sup>17</sup>

L'impuls inicial que havien conegut els treballs sembla que va disminuir en els mesos següents. Els pagaments van fer-se progressivament més petits fins arribar el mes de maig, en el que només es treballava a l'esperó de Sors Menors, el sector que estava sota l'administració del mercader Jaume de Mitjavila.<sup>18</sup> Els registres municipals reflecteixen una aturada de pagaments al mes de juny, amb una represa la segona quinzena de juliol. Ara, però, només es treballava als dos sectors de la façana marítima, i amb uns recursos econòmics sensiblement menors als emprats el primer trimestre de l'any. Als registres de pagaments de Jaume de Mitjavila també es constata aquesta variació.<sup>20</sup>

No es pot determinar una única causa per explicar aquesta situació i sí, en canvi, la incidència d'un conjunt de factors. Una altra qüestió és determinar el grau d'importància de cada un d'aquests factors, cosa que, a hores d'ara, resulta difícil. Un d'aquests factors és el proveïment de materials. El 25 de juny de 1358 –en plena interrupció dels treballs– el rei va concedir un privilegi, de Barcelona estant, en el qual s'establia que el Consell tingués la capacitat de disposar d'una manera preferent de la pedra, del ciment i d'aquells altres materials imprescindibles per a la construcció que fossin a la ciutat. Possiblement l'obra dels murs es podia trobar en inferioritat de condicions en l'entorn de competència que degué existir entre les diverses empreses de construcció que es duïen a terme.<sup>21</sup> En aquesta mateixa direcció apunta el fet que el Consell adquirís la propietat d'algunes de les explotacions particulars de les pedreres de Montjuïc el mes d'octubre de 1358, i que, de més a més, s'insistís en les disposicions contra els robatoris de material.<sup>22</sup>

15. *AHCB*, 1B-XIV, *Notularum*, 23 (1356-1361), f. 1r-2r, i 1C-XIV, *Obreria*, 27 (s. XIV-XV), *Rendició de comptes de Pere Riarola*.
16. J.F. CABESTANY FORT, «Repertorio de cartas reales en el Instituto Municipal de Historia (1269 a 1458)», *Documentos y estudios. Materiales para la Historia de la ciudad*, XVI (junio 1966), pàg. 79, ref. 105.
17. *AHCB*, 1B-XI, *Clavaria*, 2 (1359-1360), f. CLXXXVIr.
18. HURTADO, *Els Mitjavila...*, pàg. 315-321.
19. La seqüència dels pagaments del mes de gener al mes de juny de 1358 (el darrer pagament abans de la interrupció es registra el 18 de maig i correspon a 100 lliures per l'obra de l'esperó de les Sors Menors (*AHCB*, 1C-XIV, *Obreria*, 2 (1358), f. 4v, i 1B-XI, *Clavaria*, 165, f. 34r). Es pot seguir als mateixos llibres de Clavaria i Obreria: 1B-XI, 1 (1357-1358), f. CCLXVIIr i CCLXXIIIv; 165 (1358), f. 5r, 9v, 16, 23v, 25r, 30v i 34r; i 1C-XIV, 2 (1358), f. 1, 2, 3 i 4. Després de la interrupció de les obres: 1B-XI, 1 (1357-1358), f. CCXLIX, CCLr, CCLII, CCLIII, CCLV i CCLVIr, i 1C-XIV, 2 (1358), f. 4v.
20. HURTADO, *Els Mitjavila...*, pàg. 317, nota 11: «Del 8 de gener al 8 d'agost de 1358, Jaume des Vilar “dix” a Jaume de Mitjavila 2.050 lliures en 14 dïtes de 100, 200 i fins i tot de 250 lliures, repartides seguint primer una distribució setmanal fins al final de març i després una de mensual, excepte el mes de juny, que no se'n va produir cap».
21. *AHCB*, 1G-11, *Secundus Viridis*, f. 191r.
22. Pel que fa a l'adquisició d'explotacions particulars a les pedreres de Montjuïc, vegeu *AHCB*, 1B-XI, *Clavaria*, 1 (1357-1358), f. CCLV i CCLVIr, així com 1B-XIV, *Notularum*, 23 (1356-1361), f. 90r (dins del resum de comptes presentat pel Clavari, Miquel Aguilà, als consellers). Concretament es tractava de tres pedreres propietat de Pere Llobet, mestre de cases (se li van pagar 17 lliures i 10 sous, del moler Bernat de Riusech (per valor de 30 lliures) i de Bernat Adey (o Adell), que era donat dels mercaderis i mestre de cases (li van ser pagades 12 lliures). Pel que fa a les disposicions en contra dels robatoris, *AHCB*, 1B-1, *Llibre del Consell*, 20 (1357-1358), f. XLIV.

També podria haver-hi influït el model de gestió pel qual es va optar a l'hora d'emprendre els treballs. El cas de Jaume de Mitjavila permet conèixer amb força precisió aquest model. Les obres, en aquest moment inicial, no estaven sota el control directe del Consell i dels seus oficials, sinó subcontractades a particulars que rebien els diners a través dels pagaments que efectuava el banquer Jaume des Vilar per ordre del clavari de les obres, Jaume de Gualbes. En el cas del sector de Santa Clara, era Mitjavila qui pagava tots els operaris, ja fossin barquers, molers, ferrers, macips, etcètera. Aquest sistema, potser una mica ambigu, perquè no era ni del tot privat ni del tot públic, podria explicar les dificultats materials en un medi en competència.<sup>23</sup>

Però aquests no van ser els únics elements que van incidir en la interrupció de les obres. El rei també va intervenir-hi en la mesura que va ordenar la suspensió dels treballs. La intenció del monarca era que els recursos econòmics que la Ciutat destinava a la construcció de les muralles li fossin lliurats en concepte d'ajut en la seva guerra contra Pere el Cruel. Coneixem aquesta acció del Cerimoniós gràcies a una concessió signada a Barcelona el 23 d'agost de 1358. En aquesta concessió es revocava definitivament la suspensió de les obres i es confirmaven els privilegis que s'havien atorgat anteriorment per a la construcció de les muralles de Barcelona.<sup>24</sup> La suspensió degué fer-se efectiva començant ja el mes de maig, i més probablement cap a finals d'aquest mes, que és quan els registres dels pagaments de les obres dels murs s'aturen. L'ordre degué ser retirada cap a la segona quinzena de juny, quan, enmig d'una llarga estada a Girona, el rei va fer un breu desplaçament a Barcelona. Fins i tot no es pot descartar la possibilitat que aquest breu estatge barceloní del Cerimoniós hagués estat directament motivat per la suspensió i, més concretament, per les protestes del Consell de Cent.<sup>25</sup>

Tot i que sembla evident que en la suspensió dels treballs a Barcelona hi va ser decisiva la influència de la penúria econòmica del rei provocada per la guerra, se'n desconeix el desencadenant específic. En l'exercici 1357-1358 el govern de la ciutat va destinar un total de 8.669 lliures i 10 sous per a l'obra dels murs de Barcelona.<sup>26</sup> És possible que, des de l'òptica del monarca, aquests recursos econòmics es consideressin prou quantiosos (encara que, en cap cas, equiparables als imports sol·licitats pel rei en concepte d'ajut per la guerra). I en aquells moments aquests recursos a ell li feien molta falta. És possible, així mateix, que d'alguna manera hi influís una diferència d'opinió entre el rei i els consellers, en el sentit que Pere III considerés els treballs de fortificació barcelonins secundaris o no prioritaris.

També sembla que al darrera d'aquesta suspensió hi podia haver hagut una intencionalitat política. És possible que el braç reial, amb motiu de la treva signada pels contendents, hagués suspès el lliurament de l'ajuda de 70.000 lliures acordada per a l'any 1358. Ara, però, en tornar a esclatar les hostilitats, al monarca li urgia disposar de recursos financers i, a la vista del lent i problemàtic procés de corts que se li presentava, pressionar el braç reial era, probablement, el sistema

23. HURTADO, *Els Mitjavila...*, pàg. 317-319.

24. *AHCB*, 1G-11, *Secundus Viridis*, f. 191, i 1G-10, *Primus Vermilius*, f. 76r; SANPERE, *Topografía antigua de...*, pàg. CCXVII-CCXVIII, Prueba LXVI. També ARAGÓ i COSTA, *Privilegios...*, pàg. 113-115.

25. Per seguir els desplaçaments del monarca, Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta, 1971 (2a edició: 1983), pàg. 1133. Dins de la numeració de la pròpia crònica les referències pertanyen al capítol VI/18.

26. *AHCB*, 1B-XIV, *Notularum*, 23 (1356-1361), f. 90.

més àgil per obtenir fons amb certa rapidesa. La suspensió dels treballs de fortificació a Barcelona hauria estat el recurs triat pel rei per agilitzar l'entrega del donatiu; perquè, encara que això representés anar contra la llei, pressionar sobre Barcelona, donat el seu pes, tenia sentit. Val a dir que al Parlament de Lleida de 1357 no hi consta cap disposició sobre quines condicions podien provocar una suspensió de l'ajuda, però a la Cort General de Cervera de 1358 ja es va fixar en quines circumstàncies es podia produir una suspensió.<sup>27</sup>

En qualsevol cas, la seqüència dels fets posa de manifest que l'embranchida inicial dels treballs va veure's entorpidida per diverses incidències a la vegada que, en el programa dels treballs, no semblava tenir-hi un pes especial la sensació de risc per un possible atac de l'enemic castellà.

## Els esdeveniments de 1359

És difícil de precisar en quins sectors es treballava i quina progressió van tenir les obres els anys 1359 i 1360. Gràcies al resum dels comptes de l'exercici que anava del primer de desembre de 1358 fins el 30 de novembre de 1359, que va ser presentat pel clavari de la ciutat als consellers, se sap que es pagaren un total de 2.420 lliures per aquesta obra, una quantitat significativa però no especialment remarcable i sensiblement menor (a l'entorn d'una quarta part) a l'esmerçada el 1358. Tot i això, no és possible fer un seguiment detallat de l'avenç dels treballs perquè, d'una banda, dins de la sèrie dels *Llibres de Clavaria*, el volum que correspon al 1359 no s'ha conservat, i el que cobreix l'exercici del 1360 aporta poques informacions específiques, tot i que conté notícies de pagaments relacionades amb els murs. Aquestes notícies són de caràcter general en la seva major part, i ens permeten assegurar que les obres van continuar a partir del mes de desembre de 1359 fins més enllà del novembre de 1360. Però, en canvi, no ens revelen directament en quins sectors del perímetre s'estava treballant, a excepció feta del desembre de 1360: el dia 27 d'aquest darrer mes el clavari de la ciutat, Miquel Aguilar, va fer anotar quatre pagaments corresponents als mestres de cases que dirigien les obres a quatre sectors del mur. Es tracta de Francesc Rispau (mestre major de l'obra del mur de Sant Daniel), Pere Llobet (mestre major de l'obra del mur del Portal de Santa Anna), Pere Arús (mestre major del mur de la Portaferrissa) i Berenguer Domènech (mestre major de l'obra del mur del Portal de Trentaclus). Cada un d'ells va rebre 2 lliures i 10 sous pel seu treball.<sup>28</sup> A excepció feta de Sant Daniel, on ja s'hi treballava el 1359, els altres tres sectors citats són nous, encara que contigus als punts on es van dur a terme alguns dels primers treballs de la nova fortificació barcelonina.

D'altra banda, alguns esdeveniments ocorreguts el 1359 deixaren clar que Barcelona no estava allunyada i exempta dels riscos de la guerra, i que podia ser atacada en qualsevol moment. El 24 de febrer d'aquest any es van presentar davant de la costa de la ciutat quatre galeres armades castellanques, i mantingueren aquesta

27. *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, XVIII (1), [11], pàg. 196, i XVIII (2), [15], pàg. 217-218, XVII [21], pàg. 187.

28. *AHCB*, 1B-XI, *Clavaria*, 2 (1359-1360), f. CCLXIIIv i CCLXIV. La quantitat pagada podria correspondre als honoraris d'una setmana.

posició durant dos dies.<sup>29</sup> Tot i que aquesta “visita” no va incloure cap acció militar directa, sembla que tant el rei com el Consell de Cent van prendre’s molt seriosament l’acció intimidatòria dels castellans.

Potser l’indicador més clar sigui el fet que el Cerimoniós va decidir abandonar els territoris aragonesos per desplaçar-se a Barcelona (també a inicis de l’any 1359), «per ço com havíem entès que el rei de Castella s’era llunyat de les fronteres d’Aragó e era en Sicília per fer grans armades per passar a la illa de Mallorca».<sup>30</sup>

A principis d’abril del 1359, el Cerimoniós va reclamar al reformador del regne de Mallorca, Gilabert de Centelles, la tramesa des de Mallorca de mestres d’aixa (dotze), remolars (un mínim de sis) i calafats (vint), els quals li eren de gran necessitat per preparar l’estol que s’armava a Barcelona contra el rei de Castella. El 12 d’abril el rei va trametre noves ordres, ara als batlles de Montcada, Sabadell, Caldes de Montbui, Granollers, Terrassa, Montmeló, Sant Boi del Llobregat, Sant Vicenç dels Horts, Molins de Rei, Martorell, Vilafranca del Penedès, Piera, l’Arboç, Sitges, la Geltrú i Cubelles, així com altres llocs associats a aquests, demanant-los mestres d’aixa, fusters i serradors per treballar a les Drassanes de Barcelona en la preparació d’aquest mateix estol.<sup>31</sup> Aquest estol estava format per quatre galeres a les que s’afegirien les dues que es preparaven a València segons un acord signat a Barcelona el 6 de maig.<sup>32</sup>

Va ser aleshores que el Consell de Cent va canviar els criteris i la manera de fer en l’obra de la muralla, tal i com es desprèn de les disposicions que va establir en els mesos següents recollides al *Llibre del Consell*. El 28 de març, per exemple, –tot just passat un mes de la vinguda de les naus castellanès– els consellers ordenaven als barcelonins que netegessin i alliberessin els valls de la ciutat de tot tipus d’arbres i plantes que hi pogués haver en un termini de quinze dies (passada aquesta quinzena, igualment tot el que hi quedés seria arrencat), ja que les obres dels murs s’anaven a continuar.<sup>33</sup> Aquell mateix dia el Consell feia públiques dues disposicions més. La primera feia referència als molers de Montjuïc. S’establí que havien de treballar de sol a sol per l’obra dels murs. L’única excepció que s’admetia era la fabricació de moles per als molins reials i altres moles de la Ciutat.<sup>34</sup> A la segona, destinada als barquers, també s’establí una monopolització de la seva activitat, ja que al mateix temps se’ls ordenava de treballar exclusivament per l’obra dels murs

29. «Crònica del Racional...», pàg. 131, nota 59. El risc d’un possible atac naval a Barcelona ja havia estat tingut en compte, ja que el novembre de 1358 s’havien instal·lat diverses màquines de guerra a la Ribera de la ciutat: trabucs i mantellets (*AHCB*, 1B-XIV, *Notularum*, 23 (1356-1361), f. 90r, i 1B-XI, *Clavaria*, 1 (1357-1358), f. CCCXXXIXr, CCCXLIIv i CCCXLIIIv).

30. Rafael TÀSIS, *La vida del rei en Pere III*, Barcelona, Aedos, 1954, pàg. 191 i 206-207. També Ramon d’ABADAL I DE VINYALS, *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62 i Destino, 1987, pàg. 250-256; i SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques...*, pàg. 1134.

31. Veg. *ACA*, Cancelleria, reg. 1164, *Sigilli Secreti* (1359), f. Vr i LIVv-LVr.

32. Antonio de CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Barcelona, Cámara Oficial de Comercio y Navegación de Barcelona, 1961-1963, vol. II, pàg. 273-277, doc. 184. L’acord el signen a Barcelona Mateu Mercer, el Consell del rei resident a València, la ciutat de València i els armadors de les dues galeres. Sobre les quatre galeres aparellades a Barcelona, vegeu Arcadio GARCÍA SANZ, *Història de la Marina Catalana*, Barcelona, Aedos, 1977, pàg. 86-87. També: *Rúbriques de Brúniquer*, vol. II, pàg. 227; i PONS GURI, «Un fogatjament...», pàg. 349, especialment la nota 66.

33. *AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell*, 19 (1354-1359), f. 141r. El dia 5 de desembre de 1360 el Consell de Cent va establir la prohibició d’embrutar el vall de la ciutat en tot el seu perímetre (1B-I, 21, f. XV).

34. *AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell*, 19 (1354-1359), f. 153 r. A finals d’any aquesta i altres disposicions anteriors referides als molers van ser de nou publicades pel Consell de Cent (f. 153v).



i valls. També s'indicava que, en cap cas, podien tirar les pedres al mar i que només transportarien aquella pedra que hagués estat donada per bona.<sup>35</sup>

Pocs dies després el govern de la ciutat acordava que els ciutadans de Barcelona i del seu territori (incloses les dones) havien d'anar a treballar a l'obra dels murs i valls de la ciutat dos dies cada mes. El nou d'abril aquesta disposició va ser amplificada, ja que el Consell va precisar que les jornades de treball que havien de dedicar-se a les obres dels murs eren completes; així, doncs, no es podien abandonar ni tan sols per dinar.<sup>36</sup> Ja a inicis del mes de maig el Consell va tornar a pronunciar-se sobre aquesta col·laboració ciutadana obligatòria com a força de treball: va establir que en el cas que algú no pogués complir amb la jornada de treball, aquesta persona havia d'anar a excusar-se personalment davant del cap de la seva vintena. El darrer dia d'octubre d'aquell any el Consell va articular una altra solució: qui volia lliurar-se o eximir-se de les jornades de treball obligatori, havia de pagar, i la multa per els que no ho complissin (els que no pagaven i no anaven a l'obra) seria del doble de l'import estipulat. Els recursos obtinguts serien destinats, és clar, a l'obra dels murs.<sup>37</sup>

En general, aquest conjunt de decisions del Consell de Cent marquen una clara voluntat d'activar els treballs i, fins i tot, se li pot arribar a atribuir un cert caràcter d'urgència. Hi ha un aspecte especialment significatiu: el canvi de model –bastant sobtat i radical– en la gestió de les obres, que es concreta en l'eliminació de la subcontractació d'obrers privats, en la concentració del control de la gestió i la despesa en la figura del clavari de la Ciutat i, especialment, en la inclusió de la totalitat de la ciutadania com a força de treball. La causa concreta d'aquest canvi s'ha de buscar en un punt intermedi, que no es pot precisar, entre la preocupació per la possibilitat d'un atac militar i el pes de l'esforç econòmic que implicava la guerra. Amb independència de la incidència de cada un d'aquests dos extrems en el desenvolupament posterior dels fets, queda clar que la guerra apareixia en primer terme per primer cop a l'escenari barceloní.

Si l'acció de finals de febrer del 1359 havia estat un avís, l'amenaça es va concretar el 9 de juny, quan un estol castellanogenovès, procedent de Guardamar i comandat per per l'almirall Bocanegra, va fondejar davant de Barcelona i, ara sí, en els dies següents va atacar la ciutat. La defensa de la ciutat, per la qual s'havia fet una crida segons el privilegi *Princeps Namque*, reeixí, i l'estol atacant va retirar-se. Passat Montjuïc, els castellans desembarcaren al Baix Llobregat, i també a Sitges, amb la intenció de proveir-se d'aigua i queviures. Després d'aquestes accions, continuaren costa avall fins al delta de l'Ebre, on canviaren de rumb i navegaren fins a les Pitiuses, on sotmeteren Eivissa a setge. El rei Pere facilita una descripció prou detallada d'aquests esdeveniments a la seva *Crònica*, amb referències precises sobre quina va ser la disposició defensiva dels barcelonins amb relació als carrers i edificis del front marítim.<sup>38</sup>

35. *AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell*, 19 (1354-1359), f. 152v i 153.

36. Per ambdues notícies, *AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell*, 19 (1354-1359), f. 141r. Es tracta d'una crida feta el 6 d'abril de 1359. L'organització de la participació seguia el mateix esquema que l'host ciutadana, ja que també estava muntada en desenes i cinquantenes, tal com recullen els diversos fogatges militars d'aquest període. Serveix d'exemple el text que encapçala el fogatge militar de 1389 (*AHCB*, 1B-XIX, *Fogatges*, 5 (1389) f. 1r [sense numerar]).

37. *AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell*, 19 (1354-1359), f. 141v (8-V-1359) i 148r (31-X-1359).

38. SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques...*, pàg. 1134. També, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, XVIII (1), [2], pàg. 192, XVIII (2), [2], pàg. 212, corresponent a les Corts Generals de Cervera de 1359, on es fa esment explícit a l'atac castellà a Barcelona. L'almirall Bocanegra era el genovès Egidio Boccanegra, germà del dux de Gènova (GARCÍA SANZ, *Història de la Marina...*, pàg. 286-287).

El 4 de juliol, els consellers i el Consell de Cent van acordar subscriure un crèdit per valor de 10.000 lliures per satisfer l'ajut directe i extraordinari que els havia sol·licitat el monarca. L'objectiu era constituir amb tota urgència un estol que permetés perseguir la flota enemiga, a més de finançar l'armament de 170 homes a cavall i armar dues galeres que vigilarien la costa catalana i la dels altres dominis del sobirà. Desconeixem fins a quin punt aquest estol –amb l'afegit de dues galeres– és el mateix, o quasi el mateix, que s'estava aparellant el maig. En qualsevol cas, el problema se situava en l'àmbit econòmic, i la singularitat de la situació es reconeix en el fet que el Consell s'endeutés directament en les condicions amb les que ho va fer. Va ser el prohoms i banquer Jaume de Vallseca qui va posar els diners damunt de la taula, però imposant unes condicions extraordinàriament severes com a contrapartida. Per exemple: a més de demanar com a garantia la totalitat de les imposicions de la Ciutat si el contracte no es complia (és a dir, si al primer de juliol de 1360 no s'havien retornat els diners), a més d'una multa de 20.000 sous (a repartir entre el mateix Vallseca i el veguer), el banquer podia prendre hostatges d'entre els membres del Consell, els quals serien traslladats a Sant Boi fins que no es liquidés el deute.<sup>39</sup>

El 5 de setembre el Consell va adreçar-se al rei sol·licitant-li una moratòria del termini de pagament, moratòria que el rei va concedir.<sup>40</sup> A la vegada, els consellers van buscar solucions, renegociant el deute amb altres banquers sota unes condicions menys dràstiques. És evident que el Consell es trobava en una situació financera delicada, fet que es pot constatar en el desenvolupament de l'obra dels murs de la ciutat fins el 1360.

A finals del mes de setembre i principis d'octubre d'aquell any Pere III el Cerimoniós atorgà diversos privilegis en els quals s'establien noves formes de finançament i de provisió de fons per les obres. El rei autoritzava que el Consell de Cent tingués la potestat de recaptar una part de les deixes d'aquells que havien mort sense testar (o deixes testamentàries inespecífiques) i que aquesta fos destinada a l'obra dels murs (aquesta fórmula ja havia estat emprada a les campanyes de construcció de murs de finals del segle XIII). També establia que tots els habitants del territori de Barcelona havien de col·laborar en aquestes obres (ja no tan sols els habitants de la ciutat, doncs), i repetia, un cop més, que també hi estaven obligats els nobles i religiosos sense excepció. De més a més, el monarca també autoritzava el Consell de Cent a arbitrar algunes imposicions per finançar les obres, i, en un altre privilegi signat el 7 d'octubre, li concedia la capacitat nomenar dos prohoms que gestionessin tots els fons recaptats, administressin les obres i vetllessin pel compliment de totes les disposicions i ordres relatives als murs. Entre les seves atribucions també hi havia la de fer enderrocar qualsevol tipus d'edificació (laica o religiosa) que fos necessari, amb la finalitat de construir correctament els murs. El rei també els concedia la capacitat de punir tots aquells que incomplissin qualsevol de les diverses obligacions que s'havien establert, sense que, en cas de ser considerat infractor, hi hagués possibilitat d'apel·lar o de revisar la pena. En aquest sentit, el Cerimoniós establia que les penes serien fixades pel Consell de Cent i que els ofi-

39. *AHCB*, 1C-VII, *Armades i port*, 3, f. 16v-19v.

40. *CAPMANY. Memorias...*, vol. II, pàg. 279, doc. 186.

cials reials tenien l'obligació de col·laborar, dins de les seves atribucions, en tot allò que els requerissin els dos prohoms responsables de les obres.<sup>41</sup>

El dia 8 d'octubre el rei va marxar de Barcelona cap a Cervera, on hi havia convocat Corts, i en aquesta ciutat el dia 3 de desembre signà un altre privilegi, en el qual confirmava el que ja havia disposat a Barcelona el 25 de setembre; també fixava la col·laboració dels moneders d'aquesta ciutat en la recaptació de les impositcions destinades a pagar l'obra dels murs.<sup>42</sup> El 31 d'octubre la magistratura barcelonina va precisar que els administradors de les obres dels murs havien de ser informats de les quantitats procedents de les deixes testamentàries abans que haguessin transcorregut quatre dies del traspàs del finat. El mateix dia també es va establir que tothom havia de pagar les quantitats estipulades per redimir-se de les jornades de treball obligatori (qui no ho fes pagaria el doble).<sup>43</sup> Al costat d'aquestes decisions hi han altres notícies que revelen que es féu un esforç en el capítol econòmic que va incloure l'obtenció d'ingressos extraordinaris per la construcció de les muralles a través de recursos atípics. El 29 de novembre Miquel Aguilar, clavari de la Ciutat, va anotar que Pere Bussot, administrador de l'obra dels murs, havia ingressat diverses partides, de les quals la més important (442 lliures de Barcelona) procedia de la venda de dues embarcacions.<sup>44</sup> El 31 de desembre de 1359 Miquel Aguilar va anotar l'ingrés d'11 lliures per les obres dels murs procedents de Simó sa Plana. El 20 de febrer de 1360 s'ingressaren 4 lliures procedents de la recaptació trimestral de l'impost de la llenya, les quals van ser destinades a la compra de materials per les obres. El 16 de maig d'aquest mateix any s'obtingueren 55 lliures per la venda d'unes galeres; aquests diners també van ser destinats a la compra de materials, pedra en aquest cas.<sup>45</sup>

## Conclusions

La seqüència d'esdeveniments exposada fins ara posa de manifest el tomb important que va adquirir la situació, la qual va incidir d'una manera directa en les finances del municipi. Tal i com ha indicat Pere Ortí, «durant l'any 1360 es produí un cert col·lapse financer, ja que tot sembla indicar que el clavari no pogué pagar els donatius d'aquell any i els interessos del deute censal»; un col·lapse que va fer notar els seus efectes en els anys següents.<sup>46</sup> És evident que el desenvolupament de la guerra

41. Es tracta de dos privilegis signats a Barcelona el 5 d'octubre de 1359, que van ser confirmats i ampliat per un tercer privilegi de dos dies més tard. Vegeu ARAGÓ i COSTA, *Privilegios...*, pàg. 113-117, núm. 198, 199 i 200. També *AHCB*, 1G-14, *Llibre Vermell I*, f. 76v-77r i 94. En relació a l'ús de fons procedents de deixes testamentàries el segle XIII, CARRERAS i CANDI, *Ciutat...*, pàg. 343; també esmenta aquests privilegis del 1359 i ofereix una detallada relació dels registres documentals on estan transcrits (pàg. 345, especialment notes 912-915).

42. La notícia de la marxa del rei cap a Cervera és a SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques...*, pàg. 1136. En relació amb el privilegi signat a Cervera el 3 de desembre, vegeu *AHCB*, 1G-11, *Llibre Verd II*, f. 192.

43. *AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell*, 19 (1354-1359), f. 148.

44. L'import de la venda consta a *AHCB*, 1B-XI, *Clavaria*, 2 (1359-1360), f. [174]v-[175]r. Els altres ingressos, de quantitats més petites –tot i que respectables– consten en aquesta mateixa font als f. CLXXIVv (68 lliures, 18 sous i 1 diner), f. CLXXXIIr (27 lliures, 1 sou i 4 diners) i f. CLXXXVr (12 lliures i 17 sous).

45. Aquesta sèrie de pagaments d'import variable es localitzen, respectivament, a *AHCB*, 1B-XI, *Clavaria*, 2 (1359-1360), f. CLXXXVIIIr, f. CLXXXVIIIv i CLXXXIXr, f. CCIXr.

46. Pere ORTÍ i GOST, «Les finances municipals de la Barcelona dels segles XIV i XV: del censal a la Taula de Canvi», dins Manuel SÁNCHEZ (coord.), *El món del crèdit a la Barcelona medieval*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història*, 13), 2008, pàg. 268.

i, d'una manera específica, el seu ataçament a Barcelona per l'atac de juny de 1359, va ser la causa d'aquest desajustament en l'economia del municipi barceloní, circumstància que es reflecteix perfectament en l'evolució de l'obra pública més important que es duia a terme a Barcelona, l'obra dels murs i valls i que, prou segurament, no es pot desvincular del crèdit de 10.000 lliures contret amb Jaume de Vallseca.

Tal i com s'ha vist, cal notar que l'inici dels canvis en l'operativa d'aquestes obres és anterior a la data de l'atac, i aquesta circumstància no permet establir amb seguretat quin fet va pesar més: si la sospita d'una possible agressió o la constatació que el suport econòmic constant i majúscul prestat al monarca tenia uns efectes desastrosos sobre l'erari del Consell. És cert que l'atac dels castellans havia demostrat que les accions bèl·liques no només es produïen a les fronteres d'Aragó i València amb Castella, sinó a qualsevol lloc que fos accessible a les tropes del Cruel. En funció d'això, Barcelona i altres ciutats catalanes estaven en una situació perill real, i calia resoldre-ho. Però, tal i com ja va fer notar Francesc Carreras i Candi, la preocupació per fortificar-se, exceptuant el cas de Barcelona i Tortosa, va ser quasi nul·la al Principat fins al moment de l'entrada al país de les Companyies Blanques.<sup>47</sup> En canvi, les filigranes que es van haver de fer per trobar recursos per finançar les obres dels murs semblen indicar que –obviant el tema de la tributació dels eclesiàstics, que sembla respondre més a una qüestió política que no a una necessitat econòmica– efectivament l'aspecte econòmic pesava, i molt. En aquest sentit, les severes condicions del contracte d'emprèstit subscrit amb Jaume de Vallseca suggereixen que segurament era més significativa la segona qüestió (l'aspecte econòmic) que no pas la primera (la incidència directa de la guerra entesa com a risc i possibilitat de ser atacats).

47. Francesc CARRERAS I CANDI, «Idea de l'avenç urbà de Catalunya al segle XIV», dins *III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 1923, vol. I, pàg. 188.